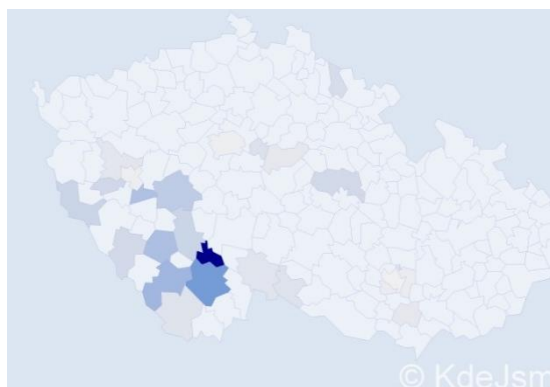

Areálově specifická příjmení v Českých Budějovicích ve 20. století

Mezi německými příjmeními v Českých Budějovicích původně utvořenými podle povolání svého nositele, jeho úřadu či stavu (Berufsnamen) se vyskytuje i několik „areálově specifických“ jmen jako *Plojhar* nebo *Klomfar*. Typická pro region však nejsou jednotlivá povolání, nýbrž jejich označení, která jinde neprošla procesem proprializace, tzn. jako příjmení se nevyskytují či vyskytují jen zřídka nebo v jiné podobě.

Vlastní jméno ***Plojhar*** se v Německu nevyskytuje vůbec: nefiguruje v lexikonu příjmení Duden ani v digitálním slovníku jmen DFD, v databázi Namespedia ho sice najdeme, ale jen s malým počtem nositelů a navíc pouze na území Rakouska. K etymologii poznamenává Beneš relativně stručně a bez udání konkrétních historických příkladů jen to, že jméno je odvozeno z povolání běliče látek (Bleicher) (s. 268). V rámci České republiky je toto příjmení silně regionálně ukotveno v jižních Čechách, většina Plojharů žije v Českých Budějovicích (83 v roce 2016).

Výskyt příjmení *Plojhar/Plojharová* v ČR (v Českých Budějovicích 44/39 z celkem 130/103)

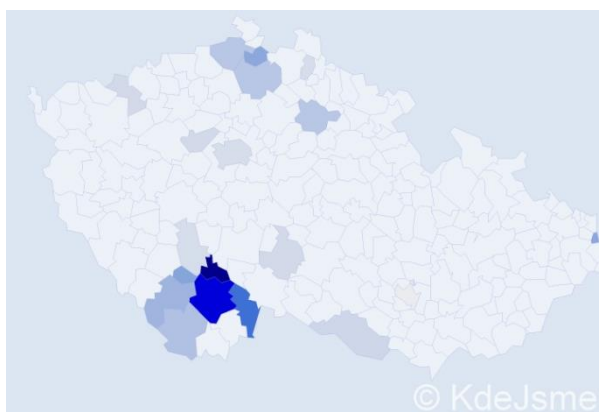

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz

Zajímavé je, že příjmení *Bleicher* (‘bělič’), tedy odvozené od téhož apelativa ve spisovném tvaru, se v ČR nevyskytuje vůbec (ani jeden nositel tohoto jména v roce 1921, 1948 nebo 2016), v Německu podle DFD ovšem také ne - pouze databáze Namespedia uvádí výskyt především v jihoněmeckém prostoru.

Rovněž příjmení **Klomfar** německé slovníky vlastních jmen neznají - internetová databáze Namespedia zaznamenává výskyt v Rakousku, příznačně právě v oblastech hraničících s jižními Čechami.¹ Beneš ve svém dvousvazkovém díle *Německá příjmení u Čechů* zmiňuje dva z historických pramenů známé případy nositelů jména Klomfar (z 15. a 17. století) a vykládá původ jména ze střhn. apelativa *klamfer* ('klempír'). Jedná se tedy o příjmení utvořené z povolání, v německé klasifikaci „Berufsname“ - u Beneše je tento typ zařazen do skupiny „Příjmení z apelativ označujících společenské a sociální vztahy“ resp. ještě obecnější třídy „Příjmení z apelativ“ a dále podrobně členěn podle jednotlivých řemeslných oborů (příjmení Klomfar je tedy odvozeno „z názvů řemeslníků pracujících s kovy“).

Výskyt příjmení *Klomfar/Klomfarová* v ČR (v Českých Budějovicích 34/33 z celkem 82/93)

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz

Druhou nejpočetnější skupinou jsou příjmení utvořená z rodných jmen (Rufnamen). Také v tomto případě se v našem korpusu našlo několik zajímavých exemplářů, které bychom mohli klasifikovat jako „areálově specifické“ - ať už z formálního (jihoněmecký/rakouský deminutivní sufix *-l* ve tvarech **Liebl**, **Fajtl** či **Wölfl**², silný vliv nářeční výslovnosti u **Postl**³) či významového hlediska (regionální ukotvení rodných jmen, ze kterých byla příjmení utvořena, resp. jejich prvních nositelů: **Fencel** (Wenzel) und **Fajtl** (Veit).

¹ Datenbank Namespedia [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z:

<http://www.namespedia.com/img/Austria/Klomfar.jpg>.

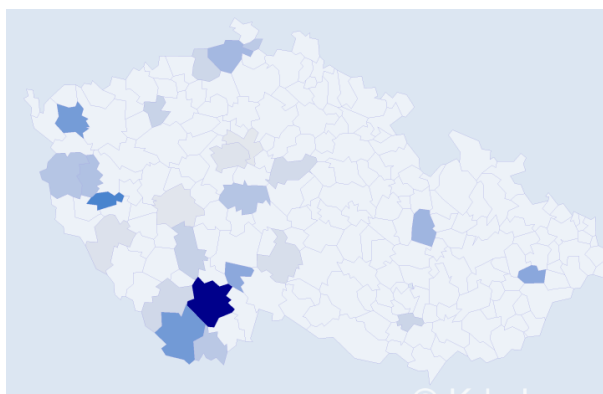
² Srov. záznam v DFD a databázi Kdejsme [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z:

<http://www.kdejsme.cz/prijmeni/W%C3%B6lfl/hustota/>.

³ Srov. záznam v databázích Namespedia [online] <http://www.namespedia.com/img/Germany/Postl.jpg> a Kdejsme [online]. Dostupné z: <http://www.kdejsme.cz/prijmeni/Postl/hustota/>, [cit. 2018-06-29].

Slovník příjmení Duden u příjmení *Liebl* uvádí, že se jedná o bavorsko-rakouskou variantu od *Liebel*⁴ - tento „standardní“ tvar se ovšem ve všech třech zkoumaných obdobích v Českých Budějovicích téměř nevyskytuje. Pro vysvětlení etymologie jména přichází v úvahu dvě možnosti: základní tvar *Lieb*, jehož sufixací příjmení *Liebl* vzniklo, je buďto zkrácená forma jména *Liebhard* (tedy příjmení vzniklé z rodného jména) nebo atribut charakterizující svého nositele - *lieb* ‘milý’ (tedy příjmení podle přezdívky). V roce 1921 bylo toto příjmení v Českých Budějovicích třetím nejčastějším, zaujímalo tedy velmi exponovanou pozici, v roce 1948 se přesunulo na místo dvacáté. V tabulce dvaceti nejčastějších německých příjmení z roku 2016 sice nefiguruje vůbec, ale již letmé srovnání počtu nositelů příjmení *Liebl* se počtem u posledního příjmení z tabulky (*Neubauer*, 20. místo) ukazuje, že rozdíl není tak velký: 59/47 *Neubauer/-ová* a 48/38 *Liebl/-ová*.⁵

Výskyt příjmení *Liebl/Lieblová* v ČR (v Českých Budějovicích 48/38 z celkem 115/128)

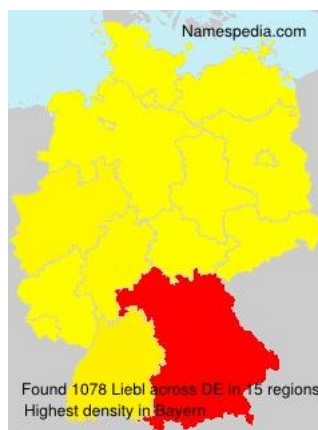
Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz

Při pohledu na obě mapky (výskyt příjmení v ČR a v Německu) se ukazuje jeho silné sepětí s jihočesko-bavorským prostorem:

Výskyt příjmení *Liebl* v Německu

⁴ DUDEN-Lexikon, s. 389.

⁵ Srov. záznam v databázi Kdejsme [online] <http://www.kdejsme.cz/prijmeni/Neubauer/hustota/>, a <http://www.kdejsme.cz/prijmeni/Liebl/hustota/>, [cit. 2018-06-29].

Zdroj: Internetová databáze Namespedia <http://www.namespedia.com>

Také u příjmení **Fajtl** se zastavíme o něco déle. Pokud se sečtou všechny jeho varianty⁶, je významné i z hlediska frekvenčního: v korpusu 1921 se nachází na 24. místě (40 nositelů), v korpusu 1948 pak s několika dalšími na místech 39.-43., v roce 2016 žilo v Českých Budějovicích 38 mužských a 58 ženských nositelů jedné z variant tohoto jména, tedy s celkem 96 těsně za posledním ze seznamu nejfrekventovanějších dvaceti příjmení (*Neubauerem*, 106).

U příjmení *Fajtl* (a všech jeho zde relevantních variant) se jedná o sufixální derivát, jehož základem je buď rodné jméno *Veit(h)* (u variant s *-a-*) nebo název povolání (*Vogt*, střhn. voit ‘rychtář’; u variant s *-o-* jako *Voit/Fojt*)⁷. Pro variantu s bav.-rak. deminutivní příponou *-l*, která se v Německu ani Rakousku (téměř) nevyskytuje, pro jižní Čechy je ovšem velmi typická, zjevně připadá v úvahu jako etymologické vysvětlení spíše/pouze rodné jméno *Veit*.⁸

Veit(h) je německá podoba jména *Vít*, lat. sv. *Vitus*. Tento světec resp. jeho „druhý život“ je silně spjat s českými zeměmi. První kostel s tímto patrocinielem založil kníže Václav na pražském hradišti kolem roku 925, poté co získal ostatek (paži) sv. Víta od saského vévody Jindřicha Ptáčníka. Význam tohoto kostela stále rostl, 973 se stal sídelním kostelem nově zřízeného pražského biskupství, byl několikrát přestavěn a rozšířen a dodnes je monumentální chrám sv. Víta nejdůležitější katedrálou a jedním z významných „míst paměti“ českých zemí. V Praze jsou uloženy i další ostatky tohoto světce, např. jeho hlava, kterou sem roku 1355 přivezl Karel IV.⁹ Silné sepětí osoby sv. Víta, jehož jméno je v české antroponymii silně

⁶ V korpusu CB-1921 se vyskytují: *Faitl / Fajtl / Veitl / Feitl / Fejtl / Foitl / Fojtl*, v korpusu CB-1948 *Fajtl / Fojtl*, v CB-2016 až na *Faitl* a *Fejtl* opět všechny varianty z roku 1921.

⁷ DUDEN, s. 625 a záznam „Vogt“ v DFD.

⁸ Srov. J. Beneš, 1998, s. 183n.

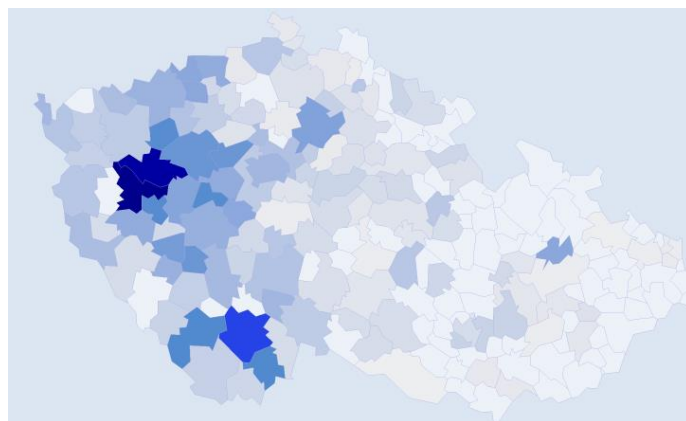
⁹ Ökumenisches Heiligenlexikon [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: https://www.heiligenlexikon.de/BiographienV/Vitus_Veit.htm a Katedrála sv. Víta [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <https://www.katedralasvatehovita.cz/cs/historie-a-dedictvi/historie-chronologicky>.

zastoupeno (jak v oblasti rodných jmen, tak příjmení), se zkoumaným prostorem je zřejmé: v celoněmeckém srovnání je výrazně nejvíce kostelů s tímto patrociním v jižním Německu resp. Bavorsku. V českých zemích se uctívání tohoto světce samozřejmě nesoustředilo jen do jižních Čech, ovšem varianty příjmení vycházející z německé podoby rodného jména *Veit(h)* jako právě *Fajtl* nebo *Fojtl* se vyskytují převážně v tomto prostoru (a logicky také na územích dříve osídlených německým obyvatelstvem). Kromě bavorsko-rakouského deminutivního sufixu *-l* vykazují obě hlavní podoby příjmení *Fajtl/Fojtl* také jiné znaky typické pro proces počešťování slov německého původu (proprii i apelativ): grafém <f> jako důsledná grafická realizace hlásky /f/, mj. právě na počátku jména *Veit* či český zápis diftongu <ei> jako <aj> resp. <oj> (grafická realizace nářeční výslovnosti).

Příjmení ***Fencl*** představuje graficky nejdokonaleji počeštěnou podobu¹⁰ rodného jména *Wenzel*, tedy německé varianty českého jména *Václav*. Sv. Václav je hlavním patronem českých zemí (v geografickém, ne pouze jazykově-národním smyslu) resp. hlavním světcem či identifikační figurou novodobého českého národa, a německá podoba jeho jména konzervovaná v příjmení *Fencl* odráží dřívější intenzivní soužití obou etnických skupin na jednom území. V roce 1921 žilo v Českých Budějovicích celkem 66 nositelů tohoto jména (a jeho variant, viz pozn. 123), tzn. *Fencl* bylo deváté nejčastější příjmení německého původu. V roce 1948 to bylo 29 osob s tímto jménem, tedy 18.-19. místo, v současnosti (2016) se sice mezi dvaceti nejfrekventovanějšími nevyskytuje, ale se 100 nositeli opět není daleko za posledním v tabulce (*Neubauer*, 106 osob). Zajímavé je, že ze všech variant vyskytujících se v roce 1921 přetrvalo do dnešních dnů pouze příjmení *Fencl*. Jeho výskyt v České republice sice není omezen pouze na jihočeský region, směrem k česko-německému příhraničí se ovšem počet jeho nositelů signifikantně zvyšuje. I v Německu lze mluvit o areálově specifickém výskytu.

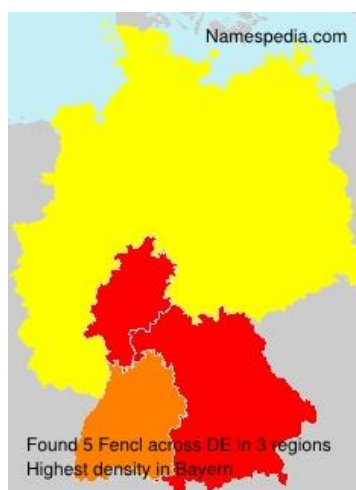
Výskyt příjmení *Fencl/Fenclová* v ČR (v Českých Budějovicích 100/87 z celkem 1135/1151)

¹⁰ Další varianty, „v půli cesty“ k úspěšnému počeštění psané podoby: *Wenzl*, *Vencl* a *Fenzl*.

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz.

Výskyt příjmení *Fencel* v Německu

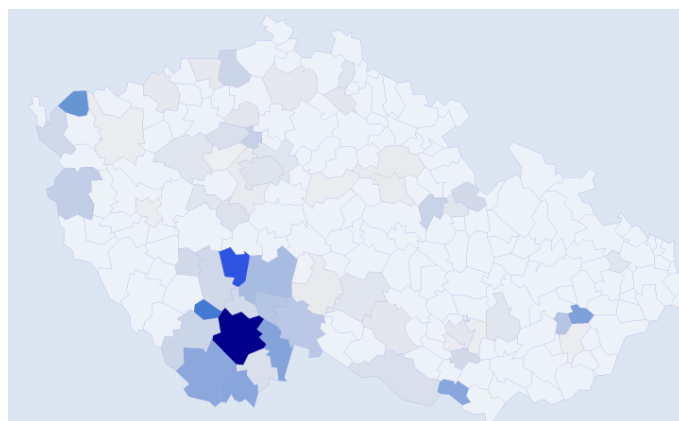
Zdroj: Internetová databáze Namespedia <http://www.namespedia.com>

Ze skupiny příjmení utvořených z přezdívký (Übernamen) bylo jedno areálově typické již výše zmíněno (*Liebl*). Jinak se v Českých Budějovicích vyskytují klasičtí zástupci této skupiny jako *Schwarz*, *Kaiser* či *Wolf*. Zcela speciálním případem je ovšem příjmení **Pouzar**. Protože se *Pouzar* v německých antroponymických slovnících nevyskytuje, je naším jediným zdrojem výkladu jeho etymologie Benešovo klasické dílo *Německá příjmení u Čechů*. Beneš předpokládá, že se jedná o počestěnou variantu příjmení *Pfauser*, které je odvozeno ze stříhn. slovesa *phûsen* (‘kýchat, funět, supět, čenichat, nafukovat se’).¹¹ Pravděpodobně se tedy jedná o přezdívký pro člověka, pro kterého byl tento zvuk nějak charakteristický (Übername). Ani varianta *Pfauser* ovšem není ani v lexikonu Duden, ani v digitálním slovníku příjmení DFD

¹¹ Srov. J. Beneš, 1998, s. 353

dohledatelná, server Namespedia uvádí několik málo výskytů pro Rakousko (u českých hranic). V ČR je příjmení *Pouzar* silně regionálně omezené a mimo jižní Čechy a zde speciálně České Budějovice se téměř nevyskytuje.¹²

Výskyt příjmení *Pouzar/Pouzarová* v ČR (v Českých Budějovicích 123/128 z celkem 321/349)

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz

V současnosti žije v Českých Budějovicích 123 z celkem 321 nositelů tohoto jména (poměr u žen 128 / 349), v korpusu 1921 se nachází *Pouzar* na 17. místě, v roce 1948 dokonce na místě druhém.

Poslední dvě kategorie příjmení, které se více či méně bezprostředně vztahují ke konkrétní geografii, totiž jména utvořená podle bydliště a podle původu, nejsou ve zkoumaných korpusech sice zastoupena nijak výrazně, jejich lokální ukotvení je však velmi zajímavé.

Příjmení ***Schaffelhofer*** je zjevně českobudějovické unikum. Soupis obyvatelstva v roce 1921 eviduje 58 osob s tímto jménem, které je tak čtrnáctým nejčastějším, roku 1948 se sice posunul až na 49. místo, ve srovnání poklesu počtu nositelů např. s nejčastějším příjmením *Schwarz* je ovšem zřejmé, že se nejednalo o nijak dramatický či ojedinělý úbytek.¹³ Dnes se toto příjmení vyskytuje téměř výlučně (!) v Českých Budějovicích a Trhových Svinech, v Českých Budějovicích žije 56 nositelů tohoto jména z 81 v celé České republice. Výskyt v Německu je, soudě podle lexikonu Duden, digitálního slovníku DFD a databáze Namespedia,

¹² Podobně u varianty *Pfauzer*: viz záznam v databázi kdejsme [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <http://www.kdejsme.cz/prijmeni/Pfauzer/hustota/>.

¹³ V roce 1921 to bylo 58 ku 139, 1948 pak 16 ku 52.

téměř nulový, pouze posledně jmenovaný zdroj toto příjmení uvádí, ovšem pouze pro oblast Bavorska.¹⁴ Podle Beneše (str. 234) se etymologicky jedná o pojmenování podle selských dvorců a samot končících na *-hof*, které se velmi často rozrostly v osady, takže příjmení (odvozené z nich sufixem *-er*) se může vztahovat jak k původnímu dvoru, tak k celé osadě. V německém klasifikačním systému by tedy toto příjmení podle své sémantické motivace patřilo do kategorie *Wohnstättennamen* nebo *Herkunftsnamen*, u Beneše je klasifikace poněkud předimenzovaná: Příjmení z toponym a jiných vlastních jmen - Příjmení z pomístních jmen a obecných jmen zeměpisných - Z pojmenování selských dvorců a samot - Ze složených jmen dvorců na *-hof*.

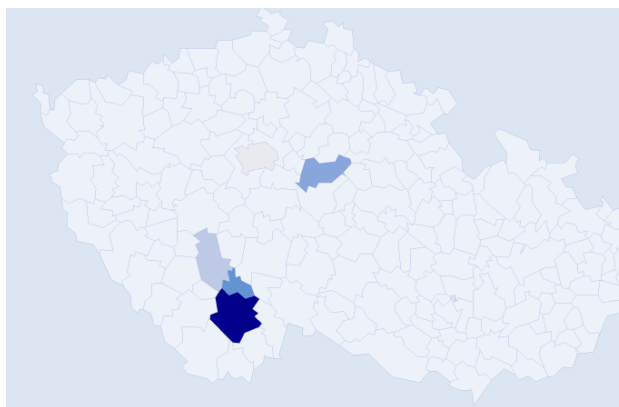
Jiným příjmením i nominálně úzce spjatým se zkoumaným prostorem je **Schestrauber**. Také toto jméno patří do výše zmíněné detailně rozčleněné hyperonymické kategorie „Příjmení z toponym a jiných vlastních jmen“ - v tomto případě zní název nejbližší vyšší podskupiny „Příjmení z německých podob českých místních jmen“ (Beneš, s. 214). Základem pojmenování byla jihočeská osada Žestov (německy Schestau) v českokrumlovském okrese, dnes částečně zaniklá, ve které žilo v roce 1921 158 obyvatel, z toho 152 Němců ve 22 domech.¹⁵

Bez zajímavosti není ani srovnání frekvence německé podoby s počátečním *Sch-* a počestěnou formou *Šestauber*. V korpusu 1921 se nevyskytuje ani jeden doklad počestěné podoby příjmení, zato 46 nositelů jména *Schestrauber*, dnes je tomu přesně naopak: 4x *Schestrauber* (+ 9x *Schestrauberová*) oproti 20 (+ 21) *Šestauber(ová)* v korpusu 2016. Výraznou regionální ukotvenost tohoto příjmení ukazuje následující mapka:

Výskyt příjmení *Schestrauber/Schestrauberová* v ČR (v Českých Budějovicích 4/9 z celkem 12/18)

¹⁴ Viz záznam v databázi Namespedia [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <http://www.namespedia.com/details/Schaffelhofer>.

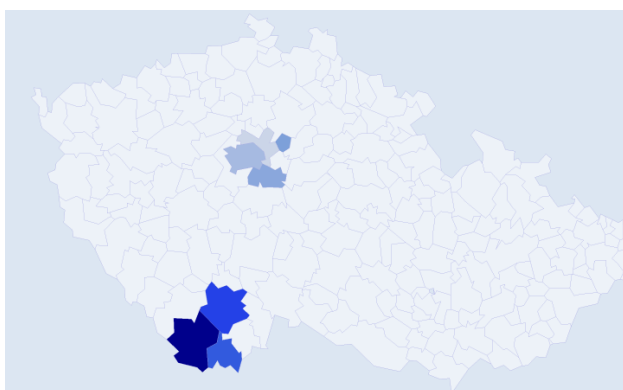
¹⁵ Údaje pochází z Chytilova Soupisu obcí z roku 1922 [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <http://www.zanikleobce.cz/chytil.php?menu=15&chs=1478>.

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz.

Německá podoba místního jména v Čechách byla základem také pro příjmení *Honetschläger*. Honetschlag, česky Hodňov, byla menší osada nedaleko Horní Plané, kde žilo roku 1921 1085 Němců a 8 Čechů.¹⁶ Dnes je Hodňov součástí Horní Plané a má 77 obyvatel. Počet nositelů příjmení *Honetschläger* stojí za zmínku jen v České republice a i tady jen v několika lokalitách, především na jihu Čech, v blízkém dosahu fundujícího toponyma.

Výskyt příjmení *Honetschläger* v ČR (v Českých Budějovicích 12/9 z celkem 42/46)

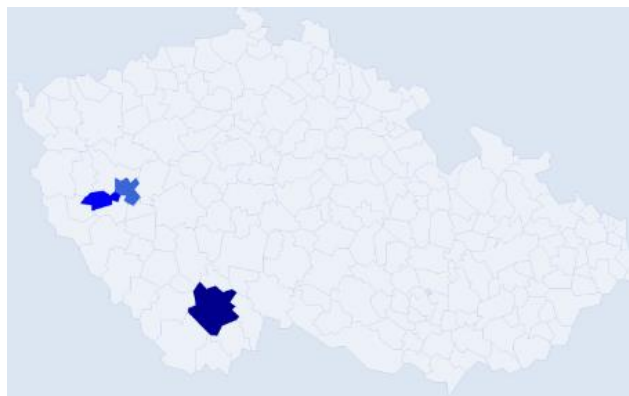

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz

¹⁶ Ibid.

Závěrem se ještě stručně zmíníme o jiném typicky českobudějovickém příjmení s velmi pozoruhodnou etymologií: **Tibitanzl**. Toto příjmení (spolu s variantami *Tibitancl* a *Tybitancl*) zaujímá v seznamu nejfrekventovanějších německých příjmení v Českých Budějovicích v roce 1921 dvacáté místo. Počet nositelů se mezi lety 1921 a 2016 téměř zdvojnásobil (ze 43 na 77), kopíruje ovšem relativně přesně křivku nárůstu obyvatel města (ze 43.000 na 93.470), procentuální zastoupení je tedy víceméně stejné. Hledání původu již zcela zastřené sémantické motivace tohoto příjmení nemělo úspěch ani v německých standardních slovnících a kupodivu ani u Beneše. V internetové databázi *prijmeni.cz*¹⁷ se uvádí jako možný etymologický výklad původ příjmení z kompozita Taubentanz (analogicky k relativně běžnému příjmení *Vogeltanz*) zkomolením první části slova.¹⁸ Jiné vysvětlení, symbolicky propojující regionální kulturní dějiny s evropským prostorem, nabízí poměrně dlouhý článek z *Časopisu rodopisné společnosti v Praze* z roku 1939¹⁹: původ příjmení *Tibitanzl* lze vysledovat přes variantu *Dibitanz* až k valonskému jménu *Duventach*, jehož (první?) nositel, vlámský či belgický lékař, přišel do Čech po třicetileté válce v družině hraběte Buquoye.

Výskyt příjmení *Tibitanzl/Tibitanzlová* resp. *Tibitancl/Tibitanclová* v ČR (v Českých Budějovicích 30/31 resp. 6/5 z celkem 58/60 resp. 11/7)

Zdroj: Internetová databáze Kdejsme www.kdejsme.cz

¹⁷ Databáze *prijmeni.cz* [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <http://www.prijmeni.cz/>. Etymologický výklad jmen v tomto internetovém slovníku zpracovala Prof. PhDr. Dobrava Moldanová, CSc.

¹⁸ Databáze *prijmeni.cz* [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <http://www.prijmeni.cz/Tybitancl/puvod,29,6,2018>.

¹⁹ V obrazové příloze biografie pátera Josefa Tibitanzla na webových stránkách Kohoutí kříž [online]. [cit. 2018-06-29]. Dostupné z: <https://www.khoutikriz.org/priloha/tibit.php>.